

Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri

**HACI BEKTAŞ VELİ**  
Güneőte Zerresinden, Deryada Katresinden



\*dipnot

### **Bu Kitap**

19-21 Ekim 2009 tarihinde, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, TC Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun desteği, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı ve Alevi Kültür Dernekleri'nin işbirliği ve Alevilik Araştırma Dokümantasyon ve Uygulama Enstitüsü'yle Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilen, "Doğumunun 800. Yılında Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu" bildirilerinden derlenmiştir.



© Dipnot Yayınları

ISBN: 978-975-9051-95-2

Sertifika No: 14999

Dipnot Yayınları 85

1. Baskı 2010 / Ankara

Kapak Tasarımı: Cafer Aslan



Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd.Şti  
Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd. Şti.  
GMK Bulvarı No 83/32 Maltepe / Ankara



dipnot Yayınları

Selanik Cad. No: 82/32 Kızılay / Ankara  
Tel: (0 312) 4192932 / Faks: (0 312) 4192532  
Eposta: dipnotkitavebi@yahoo.com

## ANADOLU ALEVİLİĞİ'NDE ZAKİRLİK GELENEĞİ DEĞİŞİM SÜREÇLERİ SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

*Piri Er<sup>1</sup>*

Alevilik genel anlamda İslam inancının heterodoks bir grubu olarak bilinmekte ve Ali'yi seven, Ali'ye bağlanan ve onun yolundan gidenler olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanım İslam inancının 4. halifesi olan Hz. Ali'nin ismi etrafında şekillenen ve Anadolu coğrafyası dışında da varlığını tespit edebildiğimiz Alevi inancı mensubu grupları da içine alan bir tanımdır.

Bu genel anlayışa rağmen son şeklini Anadolu coğrafyasında almış olan Anadolu Aleviliği olarak da tanımladığımız Alevi-Bektaşî inanç sistemi ve kültürü, beslendiği kaynaklar, oluşum süreçleri ve mevcut kültürel alt yapısı bakımından genel Alevilik tanımından ayrı olarak ele alınmalıdır.

Anadolu Alevileri inanç pratiklerinin ve geleneksel motiflerin aktarımını yazılı kaynaklardan çok sözlü aktarımla gerçekleştirirler, kendilerine özgü sanat ve edebiyat ürünleri yaratmışlardır; inançlarına özgü ibadetlerini ve kültürel aktarımlarını söz ve müzik (deyiş, düvaz); mistik ve estetik hareketler (semah) gibi evrensel değerler yoluyla gerçekleştirirler.

Alevi inancının temel özellikleri ve evrensel değerlerini gelecek kuşaklara taşıyacak ve inancın sürekliliğini sağlayacak olan bu günün genç kuşağı için bu inanç ve kültürel yapı yeterince algılanamamakta ve anlaşılammakta bu durum da kültürün kendini devam ettirebilme şansını azaltmaktadır.

---

<sup>1</sup> Kültür ve Turizm Bakanlığı

Alevi-Bektaşî inanç ve ibadeti içinde önemli bir fonksiyonu olan zakirlik geleneği bugün zayıflamakta, yozlaşmakta ve kısmi olarak yok olma tehlikesi altında bulunmaktadır. Kültürel boyutu da olan bu inanç ögesini yaşatarak gelecek kuşaklara taşıyacak yeterli sayıda inanç mensubu bulunamamakta, bu eksiklik, zakirlik geleneğinin ve dolayısıyla inanç ve kültürün yaşamasını mümkün kılan en önemli parçalardan birinin zaman içerisinde bozulma ve yok olmasına zemin hazırlamaktadır.

Anadolu Alevileri'nin ibadet olarak gerçekleştirdikleri cemlerde, yürütülen on iki hizmet içerisinde yer alan ve inanç önderleri olan dedelerden sonra geleneğin taşıyıcılığı anlamında en önemli görevi üstlenen, saz eşliğinde yolun kurallarını yol mensuplarına anlatma görevini yerine getiren hizmet sahiplerine, bölgelere göre (sazandar, güvender, aşık baba, kanber) gibi farklı isimler de verilmekle beraber genel olarak "zakir ya da cem aşığı" denilmektedir.

Alevi/Bektaşî toplumunun yüzyıllar boyu gizlilikle özdeşleşmesine neden olan "sır" anlayışı bu topluluğun kendini anlatmasını ve anlaşılmasını güçleştiren en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Sır olarak nitelenen inanç ve gelenek öğelerinin taşıyıcıları ise inanç önderleri olan dedeler, babalar yanında zakirlerdir.

Alevi-Bektaşî ilke ve öğretilerinin aşıkların sazında, sözünde ifade ediliyor olması, yol mensuplarının da onlara bir kutsiyet yüklemelerine zemin hazırlamış, aşıkların sözüne verdikleri önemi ifade eden "Kur'an'ın özü, aşığın sözü" söylemi ya da kutsal olduğuna inandıkları aşığın sazi için "Telli Kur'an" tanımlamasını yapmaları, Aleviler için zakirlik geleneğinin ne denli önem taşıdığını vurgulamak açısından önemlidir.

Zakirlerin özelliklerini ve yerine getirdikleri fonksiyonları şu şekilde sıralamak mümkündür;

-Genel olarak Allah'ın adını ve sıfatlarını zikreden kişi anlamında ifade bulan kelime, Alevi-Bektaşî inancında çok daha geniş bir anlamda kullanılmakta ve yolun kurallarını taşıyan, aktaran, öğreten, on iki hizmetin yürütülmesini dede ile birlikte gerçekleştiren kişi anlamında toplumdaki kabul görmektedir.

-Zakirler; Alevi Bektaşî inancına özgü mitolojik söylenceleri, deyiş, düvaz, semah, miraçlama gibi hizmetin yürütülmesi ile ilgili temel bilgileri bilmek ve saz çalmak zorundadırlar. Saz çalmasını bilmeyen zakirler de bulunmakla beraber bu genel geçer bir durum değildir, saz

çalmayı bilmeyen zakirlerin yanında mutlaka saz çalan biri bulunmaktadır.

-Kimi durumlarda zakirler, Alevi inanç önderleri olan dedelerden daha fazla gelenek taşıyıcılığı fonksiyonunu yerine getirebilmekte; bazı durumlarda ise inanç önderi konumunda olan dedeler, birikimleri doğrultusunda zakirlik hizmetini dedelik hizmeti ile birlikte yürütebilmektedirler.

-Zakirlerin yürüttükleri hizmetten dolayı toplumsal yaşamda onlara ayrıcalıklı bir statü verilmemekte, ancak sahip oldukları bilgi birikiminden dolayı saygı duyulmaktadır.

-Zakirler geleneğin aktarımını toplumsal yaşam içerisinde cem ortamlarında öğrenmekte, kimi zaman usta çırak ilişkisi içerisinde geliştirmektedirler. Okur-yazarlık seviyeleri genellikle düşüktür.

-Zakirler yaptıkları hizmetin karşılığında her hangi bir ücret talep etmemekte ancak dedelere ayrılan hakullah'tan zakirlere de pay verilebilmektedir.

-Zakirlik kurumunun soy güder yapısı bulunmamakla beraber, zakirler daha çok zakir ailelerden yetişmektedir. Bu durum da geleneğin aktarımının yine geleneğin icrası içerisinde gerçekleştiriliyor olmasının bir kanıtıdır.

Sayılan bu nitelikleri ile Alevi-Bektaşî kültürünün yaşamasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir işlevi yerine getiren zakirlerin, tarihsel süreçteki misyonunun günümüzde farklılaştığı, Aleviler açısından inançları her ne kadar bir değişim süreci yaşasa da ve zakirlik kurumunun işlevselliği her ne kadar geçmişe göre azalmış olsa da, zakirlerin inanç öğelerini taşıma ve gelenek aktarıcılığı fonksiyonlarının devam ettiği görülmektedir.

Zakirlik kurumunun yıpranmasında etkili olan gerekçeleri aşağıda yer alan başlıklar halinde sıralamak mümkündür.

-Alevilerin ekonomik problemler nedeniyle köyden kente göç etmeleri, köy kökenli bu yapının kentlerde birikmesi, yol öğretmenlerinin aktarılması ile ilgili olarak ciddi sıkıntılar yaşanmasına zemin hazırlanmış, bu olumsuzluktan zakirlik kurumu da nasibini almıştır.

-Gelenek içerisinde zakirlik hizmetini yürüten kişilerin genellikle okur-yazarlık seviyeleri düşüktür. Bu durum onların kent ortamında kendilerini ifade etme, yenileme imkanlarını azaltmış, kente gelip eğitim alarak modern bilgi ile donanan yol mensubunun zakirler üzerin-

de baskı oluşturarak hizmetlerini icra etmeleri sırasında zorlanmalarına zemin hazırlamıştır.

-Köyden kente göçün en yoğun olarak yaşandığı son 40 yıllık süreçte kent ortamında farklı işlerde çalışarak geçimini sağlamak zorunda kalan zakirler, geleneksel köy yaşamında her zaman kullandıkları yeteneklerini ve bilgi birikimlerini çoğu durumda kullanamaz olmuş, cemlere katılma imkanları azalmış, bu durum da onların geleceğe hakimiyetlerini zayıflatmıştır.

-Değiş, düvaz söyleme, semah dönme, kurban kesme gibi Alevi ibadetinin temel pratiklerinin icrasının kent ortamında mekan açısından mümkün olmaması; cemevlerinin yapılması, açılması ve işleyişi ile ilgili yasal engellerin bulunması gibi olumsuz koşullara bağlı olarak zakire duyulan ihtiyaç azalmış, bu durumdan kaynaklı olarak zakirlerin artık cemlere katılmayışı, onların geleceğe hakimiyetini zayıflatan bir başka etken olmuştur.

-Daha sonraki süreçte kentte cem yürütelebilecek mekânların bulunmayışı Alevileri ibadet mekanlarını oluşturmaya yani cemevleri yapmaya yönlendirmiş, cemevlerinde farklı yerlerden gelen ve farklı ocaklara bağlı olan yol mensupları ortak cemler yapmaya başlamış, bu durumun doğal bir sonucu olarak da bir cemevinde bir ya da iki cem aşığı cemleri dedeler ile birlikte yürütür olmuş ve bu duruma bağlı olarak yeni bir kavram "cemevi zakiri-aşığı" kavramı oluşmuştur. (Geleneksel yaşamda ise dede ile birlikte gezen ya da köyde yerleşik aynı ocak başlısı bir zakir bulunmaktadır) Bu durum da zakirlere duyulan ihtiyacın sayısal olarak azalmasına zemin hazırlamış ve zakirlik kurumunu yıpratmıştır.

-Kırsal alanda ise durum tersine işlemiş, geleneğin aktarıcısı konumunda olan ve çoğunluğu kente göç eden zakirlerden dolayı köy yaşamında yeni kuşak zakirler yetişememiş, cem yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan zakirler bulunamadığından geleneğin yaşatılmasında ve aktarılmasında sıkıntılar yaşanır olmuştur. Bu durum da zakirlik kurumunun yıpranmasında rol oynamıştır.

Zakirlik kurumunun işlevsel hale getirilerek toplum üzerindeki etkisinin yeniden tesis edilmesi için geleneksel nitelikli icranın yeni yorumlarla genç kuşakların da dikkatini çekerek benimseyebileceği şekilde yapılandırılması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Zakirlik kurumunun sağlıklı bir yapıya kavuşturularak fonksiyonel hale getirilmesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu, Alevilikle

İlgili şu anki örgütlenmelerin bu gerçeği fark etmekte zorlandığı, sorunlara bütüncül yaklaşıldığından bütünün içindeki parçada yaşanan sorunların görülemediği gözlemlenmektedir.

Alevilik tanınmak ve doğru biçimde tanımlanmak isteniyor ise inancın taşıyıcı unsurlarından olan zakirlerin her türlü kaygıdan uzak olarak bilimsel anlamda araştırılması, tanımlanması, tanıtılması ve yaşatılması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Klasik anlamda usta çırak ilişkisi içerisinde ya da geleneğin sürekliliği içerisinde zakirliğin aktarımının günümüz koşullarındaki güçlüğü göz önüne alındığında bu geleneğin aktarımı ve yaşatılmasına yönelik olarak;

-Zakirlik geleneğinin canlılığını koruduğu yörelerde, kapsamlı bir şekilde envanterlerinin oluşturulması ve farklı icraların tespiti amacıyla, Kültür ve Turizm Bakanlığı, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları işbirliğinde derleme ve değerlendirme çalışmaları yapılmalıdır.

-Konu ile ilgili kurum ve kuruluşlar işbirliğinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın teknik ve maddi katkısı ile, eğitim programlarında kullanılacak nitelikte materyaller hazırlanmalıdır (Film, kitap, katalog, web sitesi vb.).

-Zakir eğitimi çalışmaları ilgili topluluk (Alevi-Bektaşî örgütleri ve cemevleri) tarafından yürütülmeli, Kültür ve Turizm Bakanlığı yasal ve maddi altyapı oluşturmalıdır.

-Alevi-Bektaşî örgütlerince düzenlenecek kurslar ile geleneğin genç kuşaklara aktarımının sağlanması ve zakirlik eğitimi almış olanların geleneğin usta uygulayıcıları yanında edindikleri bilgi birikimini geliştirmelerine olanak sağlanmalıdır.

-Cem aşıklarının sosyal ve ekonomik nedenlerle artık icra etmedikleri gelenek taşıyıcılığı fonksiyonunun önemine dikkat çekilerek, yetişecek yeni kuşak zakirlerin yol kurallarını yol mensuplarına aktaran birer gelenek aktarıcısı olmaları yanında, icra edecekleri hizmetin mensubu buldukları inancın ve kültürel yapının sürekliliği ve kalıcılığı açısından bir gereklilik olduğu anlatılmalıdır.

-Gerekli ve yeterli ek donanımlara sahip olunması durumunda aynı zamanda bir ekonomik getiri alanı da olabileceğine dikkat çekilmelidir.

-Kültür ve Turizm Bakanlığı, medya, üniversitelerin farklı disiplinleri ve sivil toplum örgütleri işbirliği ile kamuoyunu bilinçlendirmeye yönelik belgesel filmler, kitaplar hazırlanmalı ve yayınlanmalıdır.

-Kültür ve Turizm Bakanlığı, üniversiteler ile sivil toplum kuruluşları işbirliğinde zakirlik geleneğinde yaşanan sorunları konu alan bir sempozyum düzenlenmeli ve çıkan sonuçlar ilgili kurum kuruluşlara iletilmeli, yapılacak bir çalıştay ile sorunlar tartışılmalıdır.

-Geleneksel icracılarının toplumun tüm kesimlerine ulaşması, konuya duyarlılığın artırılması ve farklı icraların görülebilmesi amacına yönelik olarak zakir buluşması günleri belirli aralıklarla düzenlenmelidir.

Buraya kadar bahsettiğimiz konular ışığında, yasalarla güvence altına alınan inanç ve ibadet özgürlüğü kavramının Aleviler açısından da yeniden ele alınarak Alevilerin kendilerinin ibadet mekanı olarak tanımladıkları cemevlerini ve ibadet biçimi olarak icra ettikleri cemevleri, onların kabullenişleri açısından ele alarak gerekli yasal ve idari düzenlemeleri yapmak, konumuz olan zakirlik geleneğinin gelecek kuşaklara aktarılması anlamında önemli bir adımı oluşturacaktır.